

L'alegria en l'Antic Testament

Prof. Bernardo Estrada

Pontificia Università della Santa Croce, Roma

Una bona notícia pot ser més o menys important segons impliqui aspectes essencials o perifèrics de la nostra existència, però sempre comporta una alegria que ha de ser compartida amb els altres, perquè en general l'alegria és comunicativa. En el cas de la Sagrada Escriptura, aquest anunci penetra en la pregonesa del cor i l'impregna de quelcom positiu i transcendent, i ens empeny a manifestar aquest joïós missatge.

David tocant l'arpa. Salteri d'Egbert, circa 977. Aquisgrà, Alemanya.

La terminologia bíblica

A la Bíblia hebrea, l'alegria s'expressa mitjançant una dotzena d'arrels i vocables. Concentrarem la nostra atenció en tres que tenen una importància particular. El primer i més freqüent és שמח (*shama*), «alegrar-se», que té el seu origen en el període pre-exílic i cobreix l'espectre més ampli del camp semàntic de l'alegria. No és estrany que expressi les mateixes idees contingudes en altres vocables veterotestamentaris. El terme apareix 177 vegades, i el

substantiu *החמ* (*shim ah*), derivat de la mateixa arrel, 94 vegades: en total, 271 ocasions, documentades en gairebé tots els llibres bíblics¹.

En la Bíblia dels Setanta o LXX, el terme es tradueix gairebé sempre per *εὐφραίνειν* «celebrar», mentre que en altres casos es troba *χαίρειν*, «alegrar-se», amb altres verbs com *ἀγαλλιάων*, *γελᾶν*, *τέρπειν*, *ὕμνουῖν* («exultar, riure, alegrar-se, gaubar-se, cantar himnes»). A la Vulgata es tradueix amb *laetare* (207x), que domina sobre altres com *gaudere* (36x), *epulare* (9x), *delectare* (4x) i altres (15x).

El verb *חמ* exterioritza de vegades l'alegria en cants (i així va unit a verbs de cants i poesia com *רמז*, *רמז*, *ללה*, *הדי*, *הדח*), dances (Jr 50, 11) i aplaudiments (Ez 25,6). Sembla, en cada cas, que el context privilegiat del terme sigui el de la festa, fent referència a banquets i invitacions. Aquesta relació amb les festes i celebracions ha fet pensar que l'arrel *חמ* podia derivar dels cultes cananeus de la fertilitat, units als cicles vitals de la naturalesa². Tanmateix, s'ha de remarcar que des dels profetes més antics s'ha cercat de corregir les característiques negatives de l'alegria orgiàstica: «Israel, no celebres festes ni t'alegris com els altres pobles, perquè prostituint-te t'has allunyat del teu Déu» (Os 9,1)³.

És evident que, als pobles de l'Antic Orient, hi havia un estret lligam entre el culte i les seves celebracions divertides; la joia és freqüent en les manifestacions religioses d'aquests pobles i comunitats, i Israel no n'és una excepció⁴. Gairebé noranta vegades el verb *חמ* i el substantiu *החמ* són relacionats amb usos religiosos i culturals, una tercera part del contingut en l'Antic Testament⁵.

Com es pot veure, hi ha un seguit de conceptes que apareixen units estretament a l'alegria, com ara cantar, cridar, saltar o ballar. Tanmateix, difícilment hi trobarem alguna referència a la interioritat de la persona. Descriuen la joia espontània i simple que era present a la comunitat d'Israel, la qual es manifestava exteriorment, sense limitar-se al sentiment o afecte. Com ja s'ha vist, els LXX expressen sovint aquesta realitat amb el verb *εὐφραίνειν/εὐφραίνεσθαι* (246x), especialment adient per a les celebracions comunitàries. Poc freqüent en la seva forma activa, el verb indica mitjançant les formes passiva i mitjana-passiva el goig que s'experimenta en les festes i àpats, en conformitat amb l'ús del mot en el grec clàssic, que l'empra per als banquets i simposis⁶.

La segona arrel hebrea en importància és *רנן* (*ranan*), «exultar», que trobem 53 vegades en l'AT, de les quals 31 en un context proper i paral·lel a *חמ*. Hi ha un nexa estret i complementari entre els dos vocables; no podria ser d'una altra manera, ja que a Israel l'alegria s'acompanyava de manifestacions externes. El verb *רנן* indica el crit que manifesta la joia, tot i que algunes vegades també expressa dolor i plany (cf. Sal 17,1; 61,2; 88,3;

106,44; 119,169; 142,7)⁷, o simplement indica l'elevació del to de veu.⁸ Tant el verb com els tres substantius derivats de la mateixa arrel (38x) apareixen sovint en els salms i en els llibres poètics i, juntament amb חמֶשׁ, formen part del vocabulari cultural, tot i que no exclusivament. També חֲמֹשׁ, com חמֶשׁ, es refereix a les festes com el moment més adient per manifestar l'alegria, subratllant els seus aspectes exteriors⁹. En els LXX no es troba una traducció única del terme חֲמֹשׁ, que de vegades es tradueix amb ἀγαλλιᾶν (25x, gairebé totes als salms), amb εὐφραίνειν (17x, sobretot en el Deuteroisaies), amb χαίρειν i amb τέρπειν. En la resta apareixen altres verbs o expressions alternatives sense una precisa correspondència semàntica.

La tercera arrel és לִי (gīl), 56x en la Bíblia hebrea, de les quals 46x són formes verbals i 10x en noms derivats com הלִיחַ (gīlah). No surt al Pentateuc ni als llibres històrics, i en canvi, és freqüent en el salteri i en la literatura sapiencial¹⁰, amb alguna presència en exclamacions dels profetes¹¹. El terme expressa l'alegria espontània, el crit abrandat. En els LXX el verb לִי s'utilitza en la lírica sacra (23x) per expressar el fervor espiritual que comporta la proximitat de Déu, és significativa l'absència al Pentateuc. Si en el Deuteronomi la presència de חמֶשׁ era limitada i controlada, לִי desapareix del tot, com per indicar la seva exclusió del llenguatge religiós i cultural d'Israel. En el període post-exílic, es suavitza l'actitud contrària dels primers profetes a usar el mot. S'adopta לִי per al culte israelític i la literatura escatològica (cf. Jl 1,16; 2,23; Is 25,9; 61,10; 65,18; 66,10; Za 10,7).

Si amb חמֶשׁ es designaven tant l'alegria profana com la sagrada i les seves manifestacions externes, amb חֲמֹשׁ i sobretot amb לִי s'assenyalaven els crits forts, gairebé salvatges, que expressaven violentament allò que era per a Israel signe d'un paganisme no acceptat. Per aquest motiu, d'ordinari s'usa חמֶשׁ per referir-se als sacrificis. Amb לִי sembla remuntar-se a una etapa antiga de la llengua, segurament cananea, i les dues apareixen de vegades plegades segons el que s'ha dit més amunt. En els salms aquests mots contribueixen a l'enriquiment del camp semàntic de l'alegria amb l'exultació, els salts i altres expressions externes de gaubança¹².

Com s'ha vist, els vocables grecs que tradueixen aquestes arrels hebrees són εὐφραίνειν, χαίρειν i ἀγαλλιᾶν-ἀγαλλιάσθαι. Aquest últim sembla que manifesta més assenyalamet l'alegria d'Israel a la Sagrada Escripura, el goig cultural que commemora les meravelles de Déu operades en el seu poble, tant singularment com en el conjunt de la comunitat. En la Bíblia Alexandrina (72x), ἀγαλλιᾶν hi apareix només dues vegades en forma activa (cf. Sal 125,6; Lm 2,19). També s'hi troben els noms ἀγαλλίασις (19x) i ἀγαλλίαμα (21x). Tanmateix convé recordar que no hi ha un paral·lelisme precís entre la Bíblia hebrea i la grega, entre altres coses perquè, com que no existeix el text semític integral dels llibres deuterocanònics, no es possible trobar-hi les correspondències hebrees dels vocables grecs.

En la traducció dels himnes culturals –preferentment en els salms–, לֵי es tradueix sempre, tret d'una excepció, per ἀγαλλιᾶσθαι; semblantment passa amb נָן, amb dues excepcions. En el cas de שָׁן es verifica el contrari: el verb no es tradueix mai per ἀγαλλιᾶσθαι, recurrent normalment a εὐφραίνειν-εὐφραίνεσθαι. Una de les raons que expliquen aquesta diferència pot ser la freqüència amb la qual שָׁן es troba unit a נָן i a לֵי en el salteri. Potser el traductor ha volgut canviar per evitar tautologies o excessives repeticions, o desitja subratllar el *parallelismus membrorum* del text semític, tan usat en els salms. No sembla casual, de totes maneres, l'estreta correspondència entre לֵי i ἀγαλλιᾶσθαι, que va més enllà d'una convergència semàntica: hi ha també una semblança fonètica que fa pensar en l'al·literació.

En grec clàssic, el verb ἀγάλλειν significa «brillar, honorar, alegrar-se»; la forma mitjana-passiva ἀγάλλεσθαι, més freqüent, vol dir «sentir-se cofoi», antònim d'«avergonyir-se», αἰσχύνεσθαι. Amb aquest sentit es troba a Heròdot i Tucídides, mentre que a Xenofont va en paral·lel amb μεγαλύνεσθαι, «engrandir-se». En Eurípides la forma activa de ἀγάλλειν va unida a la celebració en honor de la divinitat, mentre la forma mitjana ἀγάλλεσθαι es refereix genèricament al culte¹³. Una forma tardana del verb és ἀγαλλιᾶν, present només en els LXX i, a través seu, en la literatura neotestamentària i cristiana¹⁴. Segons Debrunner, ἀγαλλιᾶν sembla ser una transformació de ἀγάλλειν d'acord amb el model de «verbs de malaltia» i «deformació». Inicialment, podria significar l'ús popular d'«alegrar-se fins a la folia, sentir eufòria d'una manera gairebé mòrbida»¹⁵. En la versió alexandrina de l'AT, el verb expressa el goig cultural en honor del Déu d'Israel, anàlogament amb l'ús que en fan Aristòfanes, Eurípides i Plató. El verb està sovint unit a μεγαλύνειν, ὑψωθῆναι, καυχᾶσθαι, verbs que exalten el Senyor i manifesten la seva grandesa, el vocable al·ludeix als darrers temps, considerats globalment como una festa ritual.

Εὐφραίνειν i la seva forma mitjana-passiva indiquen l'alegria de les celebracions comunitàries. Als LXX (246x) la forma activa és menys freqüent (36x) i significa «alegrar», «fer feliç a algú». El substantiu εὐφροσύνη és abundant (164x), mentre que l'adjectiu εὐφροσύνης és un *hàpax legomenon*¹⁶ (cf. Jdt 14,9). En la forma mitjana i passiva εὐφραίνεσθαι, «alegrar-se» expressa els sentiments i el goig que s'experimenten a les festes i banquets, d'acord amb el sentit en el grec clàssic.

Una joia més genèrica s'expressa amb χαίρειν en la Bíblia Alexandrina (27x), sobretot en els Proverbis, en els últims profetes i en els llibres dels Macabeus. A diferència dels dos verbs anteriors, χαίρειν expressa tant el sentiment de l'alegria com el seu motiu: la salut, els béns que la vida ofereix, la pau. El nom derivat, χαρά, hi és 44x.

Del que s'ha dit sobre les expressions hebrees i les seves correspondències amb la Bíblia grega, se'n pot deduir que aquests termes

La victòria sobre els enemics és motiu de satisfacció. Aquí l'Arca de l'Aliança en processó al voltant de les muralles de Jericó.

comparteixen sovint el mateix camp semàntic, en el quals l'alegria és alhora interna i externa. Com a manifestació de goig i d'exultació, l'alegria indica també el sentiment que abasta l'ànima i les seves facultats. No és fàcil condensar en poques línies l'alegria en la tradició d'Israel, tot i que es pot dir que el text del salm 84,3: «Ple de goig i amb tot el cor aclamo el Déu que m'és vida», ho resumeix d'una manera paradigmàtica. Només χαίρειν pot expressar un goig que tendeix essencialment a la interiorització, evocant alhora aspectes culturals del món hel·lenístic i romà.

L'alegria a Israel

El do de la vida

A la Bíblia hi ha molts motius per alegrar-se; tanmateix, si es volguessin puntualitzar es podrien esmentar tres idees bàsiques: la contemplació de la creació com a obra divina –de la qual els salms en són un testimoni clar–, la presència del Senyor al costat d'Israel en el seu pelegrinatge i en el seu temple, i l'aliança que ha fet amb el seu poble¹⁷.

A la literatura veterotestamentària, l'alegria, unida a la crida per part de Déu, sembla comprometre més la dona que no pas l'home. Ella sovint rep

primer el missatge, ja que és la seva descendència la que haurà de dur a terme una missió específica que el Senyor li ha confiat. Motiu de goig és el naixement dels fills (cf. Sl 113, 9), i especialment el primogènit. En les diverses ocasions en les quals una dona estèril és objecte d'una mirada divina de compassió i benvolença, el naixement del primer dels fills adquireix una solemnitat especial. En aquest sentit, és emblemàtic el cas d'Abraham, que rep la promesa del naixement del seu fill Isaac, i la manera com Sara manifesta la seva joia: «Déu ha fet que jo rigués. Tothom qui ho sàpiga riurà amb mi» (Gen 21,6). Una joia encara més gran és l'exultació d'Anna davant el naixement de Samuel, com ho palesa l'himne de acció de gràcies que pronuncia (1Sa 2,1). Aquestes dues dones expressen de manera personal el seu goig pel fruit vital amb el qual Déu ha guarit la seva esterilitat, com passa també amb Rebeca (Gn 25, 19-26) i amb la dona de Manoah, la mare de Samsó (Jt 13,23s). La crida de Déu es dirigeix a elles com a protagonistes de la història de la salvació, guarint alhora la seva esterilitat, considerada en l'antiguitat un motiu d'oprobri i vergonya.

Per descomptat, motiu d'alegria és l'esposa estimada (cf. Pr 5,18; Is 62,5), una taula parada amb un àpat abundós (cf. Tb 2,1; Est 9,17), un vas de vi, la música, el cant i la dansa. D'altra banda, la longevitat és, com diu Siràcida (Sir 30,22-27), alhora causa i efecte del gaudi. Un altre text de Siràcida 30[31],22-25: «L'alegria del cor (εὐφροσύνη καρδίας) és vida per a l'home» (22a), que, en un cert sentit, indica l'alegria a Israel, que es mou entre els dons divins i l'espera dels temps messiànics, entre motius interns i externs. Aquest passatge poètic es presenta com un paral·lelisme semític en forma de quiasme¹⁸ –en realitat, és un paral·lelisme antinòmic– amb l'esquema alegria-tristeses-tristeses-alegria. En efecte, després de la primera sentència, hiafegeix: «Anima't tu mateix i encoratja't, i aparta ben lluny la tristesa,

A la Bíblia hi ha molts motius per alegrar-se, podrien esmentar-se tres idees bàsiques: la contemplació de la creació com a obra divina la presència del Senyor al costat d'Israel en el seu pelegrinatge i en el seu temple, i l'aliança que ha fet amb el seu poble.

perquè la tristesa ha perdut molta gent i no serveix de res» (23); «La gelosia i la ira escurcen la vida, les preocupacions fan envellir abans d'hora» (24); «Amb un cor transparent (λαμπρὰ καρδία) i generós es té més gana, i també més interès pel que es menja» (25); el darrer motiu de goig és sobretot fisiològic, subratllant l'estreta vinculació entre

l'alegria i els detalls materials de la vida quotidiana, que d'aquesta manera s'allarga més. Així, es connecta amb l'inici del passatge: «la joia de l'home (ἀγαλλίαμα ἀνδρός) li allarga els dies», diu el segon hemistiqui inicial (22b). De nou, s'observa la simbiosi entre els motius interns i externs de l'alegria.

Una font de goig és també l'abundància dels fruits de la terra, especialment durant la collita i la verema (cf. Is 9,2; Sal 126,5)¹⁹. El cor, en

canvi, s'entristeix quan manquen els fruits als horts i a les vinyes (cf. Is 16,10). També és motiu d'alegria repartir la captura feta (cf. Is 9,2).

La victòria sobre els enemics és motiu de satisfacció, com en el cas de David, que retorna triomfant dels filisteus (cf. 1Sam 18,6). La joia és més gran quan s'obté l'alliberament de la dominació estrangera (cf. Jt 16,20; Est 8,17; 9,17) o quan els presoners tornen a casa (cf. Sal 126,2). Són motiu de goig nacional els esdeveniments amb motiu de la coronació del rei, representat en la figura paradigmàtica de Salomó (1Re 1,40), com ho és el govern de persones prudents i justes que procuren la pau (cf. Pr 29,2; 1Ma 14,11).

Sovint l'alegria deriva de les petites realitats de la vida quotidiana, com una mirada amable (cf. Pr 15,10), una paraula oportuna i gentil (cf. Pr 12,25), la satisfacció que s'experimenta en contemplar els fruits de la feina (cf. Qo 3,22), com succeïa amb el menjar i la beguda (cf. Qo 2,24; 3,12s). No es tracta de gaudir de la vida present *more epicureo*, sinó d'apreciar-la com un do de Déu²⁰. Per descriure en

poques paraules les característiques peculiars de l'alegria veterotestamentària, es pot dir que són una invitació a oblidar les coses negatives, les dificultats i tribulacions per agrair tot el que s'ha rebut del Creador, alegrar-se'n en el cos i en l'esperit. Per la joia de viure i pels dons que Déu atorga.

Tot i que religió i nacionalisme són dues realitats inseparables a Israel, l'alegria pels dons rebuts es manifesta en la celebració de les festes. N'hi ha prou de pensar en el retorn a Jerusalem després d'haver derrotat els filisteus.

La celebració de les festes

Tot i que religió i nacionalisme són dues realitats inseparables a Israel, l'alegria pels dons rebuts es manifesta en la celebració de les festes. N'hi ha prou de pensar en el retorn a Jerusalem després d'haver derrotat els filisteus o en l'Arca que David transporta personalment «amb goig» (החמשב, 2Sa 6,12). La festa incloïa els sacrificis, els crits de joia i la dansa, «a so de trompeta» (6,15). El goig de la comunitat d'Israel queda esplèndidament resumit en les paraules del salmista: «Avui és el dia en què venç el Senyor: alegrem-nos-en i celebrem-lo»²¹.

Entre les celebracions destaca el dissabte, dia de festa per excel·lència. A la Bíblia Hebrea va unit a l'alegria, per exemple al final d'Isaïes, en un oracle sobre les disposicions per rebre els dons divins: «Si t'abstens de treballar en dissabte i de vetllar pels teus interessos en aquest dia sant; si tens el dissabte per un dia de delícies, si el consideres un dia de glòria consagrat al Senyor; si l'honores (...), llavors trobaràs en mi, el Senyor, les teves delícies» (Is 58,13-14a).

La Pasqua és la festa de les primícies agrícoles vinculada a l'alliberament d'Egipte (cf. Es 12,21-28); tot i que hi ha altres festes, es considera una celebració primordial²². La festa dels àzims, en efecte, representa l'aliança amb Déu que ha promès al seu poble la terra i els seus fruits. I aquesta promesa s'acompleix a la terra de Canaan en recordar que Déu ha constituït allà Israel com al seu missatger i representant, i posant fi al nomadisme. La festa subratlla l'epopeia de l'Èxode, esdeveniment salvífic per excel·lència. En la primera celebració ja a la terra promesa, sota el guiatge de Josuè (Jos 5,10), s'afegeix la processó amb l'Arca de l'aliança (cf. Jos 3) i el cerimonial de la circumcisió, que es converteixen en el preludi d'un esdeveniment politicoreligiós²³. El goig de la Pasqua es descriu especialment en els textos que indiquen la seva celebració amb Ezequies, al retorn de l'exili babilònic: la festa, en efecte, dura set dies (cf. 2Cr 30,21-26), segons els preceptes de la llei (cf. Dt 16,1-8). De la mateixa manera es recorda també la festa de les setmanes, que hi està molt lligada (cf. Dt 16,9-12).

En la celebració de les festes, es fa palesa la relació entre Déu i el seu poble: les festes són un recordatori per donar gràcies, alegrar-se, ja que s'hi lloa el Senyor manifestant la seva grandesa en renovar totes les coses²⁴. Quan es donen les indicacions sobre la manera de celebrar les festes a Israel, es diu expressament que hom s'ha «d'alegrar davant el Senyor»²⁵.

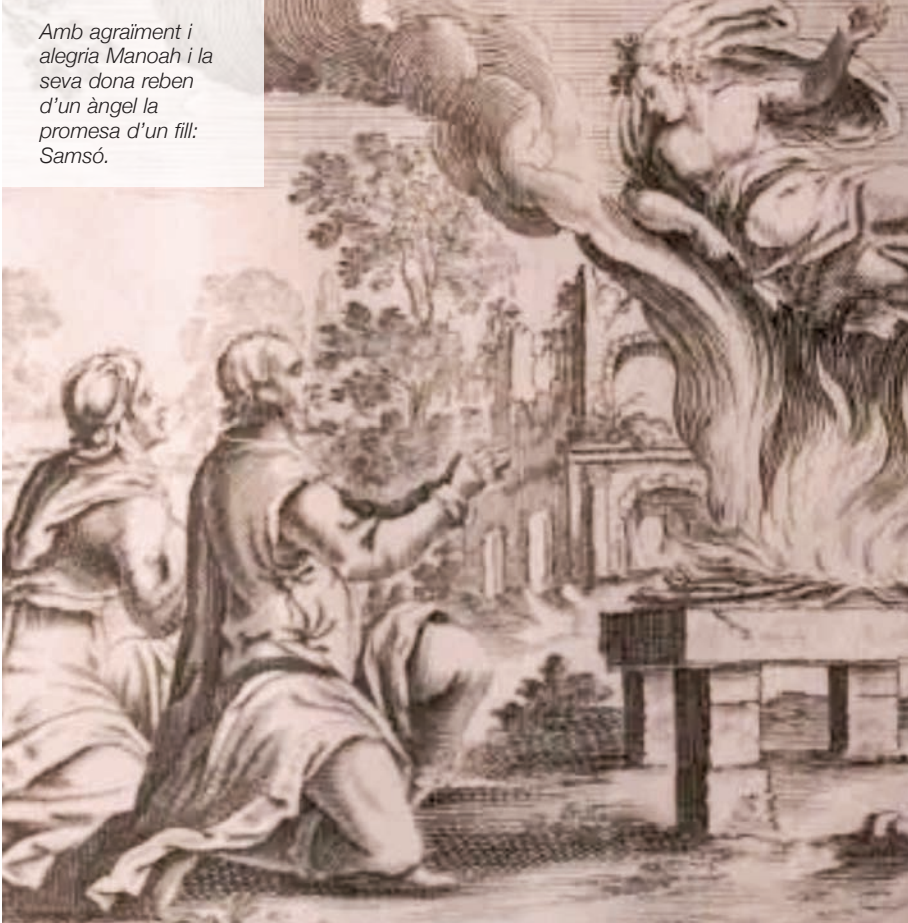
La lectura de la paraula de Déu

De tota manera, la raó més profunda d'alegria en l'àmbit de l'Antiga Aliança és que hom l'experimenta escoltant i proclamant la paraula de Déu. En els llibres sapiencials, per exemple, hi ha contínues referències a aquesta realitat; no obstant això, si volguéssim quedar-nos amb un sol text, es podria esmentar el del Salm acròstic 119: «Els qui et veneren s'alegraran en veure que espero el que has promès» (Sl 119,74).

Potser l'episodi més emblemàtic d'aquest punt de vista és la lectura del llibre de la Llei de Déu davant de la gent, que acaba de tornar de l'exili babilònic. Es pensa que, probablement en aquell moment, es va instituir la festa de les tendes (CF. Ne 8, 8-18). La celebració va durar set dies, com en el cas de la Pasqua i el vuitè dia va tenir lloc, «segons la norma, una solemne Assemblea», d'acord amb el que està escrit en la llei (CF. Dt 16, 13-17).

En aquest passatge de Nehemies, crida l'atenció el respecte a la paraula de Déu del poble reunit: Esdres llegeix i explica, mentre que l'assemblea és dempeus; els ministres, en canvi, es prostren amb el rostre en terra, davant el Senyor. Esdres, Nehemies i els levites diuen llavors al poble: «La diada d'avui és santa, dedicada al Senyor, el vostre Déu: no us lamenteu ni ploreu»; perquè «en sentir les paraules de la Llei, tot el poble plorava» (Ne 8,9). I Nehemies hi afegeix: «aneu, mengeu bé, beveu bones begudes i repartiu-ne als qui no

*Amb agraïment i
alegria Manoah i la
seva dona reben
d'un àngel la
promesa d'un fill:
Samsó.*

tenen res preparat, perquè la diada d'avui és santa, dedicada al nostre Senyor. No us entristiu: la joia que ve del Senyor és la vostra força» (8.10).

El terme usat en aquest cas per expressar la joia és el substantiu femení הודו (hedwah) que només trobem tres vegades a la Bíblia hebrea –aquí, 2 a Esdres i 1 a Cròniques–, i en totes tres fa referència al culte. El llibre d'Esdres, per exemple, diu que el poble dugué a terme la reconstrucció del temple: «D'aquesta manera, els dirigents dels jueus van poder continuar amb èxit els treballs de reconstrucció. Els encoratjaven, amb els seus missatges, el profeta Ageu i el profeta Zacaries, fill d'Idó. Van acabar feliçment la reconstrucció, d'acord amb les ordres del Déu d'Israel i els edictes dels reis perses Cir, Darius i Artaxerxes» (Esd 6,14). Després d'indicar la data en què s'acabà la restauració, el text hi afegeix que «Els israelites, els sacerdots, els levites i els altres repatriats van dedicar amb alegria (*hedwah*) el temple de Déu» (6,16). Més o menys en la mateixa època, el llibre de les Cròniques registra l'himne

d'Asaf i els seus germans: «Honor i majestat fan guàrdia davant d'ell, poder i alegria (*hedwah*) l'assisteixen al lloc on habita» (1Cr 16,27). Aquesta tercera presència del mot és encara més interessant, perquè aquí s'identifica l'alegria de servir Déu i d'escoltar la seva paraula amb la bellesa del temple. Per a l'autor, l'esclat i la glòria de Déu, la potència i la bellesa del seu estatge, es comparen amb el goig i la fortalesa. I encara més: el que sobta en aquest paral·lel és la identificació amb les realitats sensibles –majestat i bellesa– amb el conseqüent efecte interior: l'alegria que s'experimenta en contemplar-les.

Analizant els vocables que expressen l'alegria en el món hebreu, es veu que pràcticament no hi ha cap terme que no reflecteixi també un goig interior. Tanmateix el substantiu *hedwah*, tot i que poc freqüent, expressa substancialment l'alegria del cor, la que penetra fins al moll de l'os i assoleix el més íntim del sentiment humà de goig. No és casual que el terme estigui en relació amb l'escolta i la proclamació de la paraula de Déu, presentant-la així com la font més excelsa de l'alegria.

Conclusió

Per acabar, convé recordar l'alegria de la crida divina a algunes dones d'Israel, que marquen el ritme de la història de la salvació: davant seu, el Senyor desplega un projecte salvífic que semblava irrealitzable per l'esterilitat de Sara, de Rebeca, d'Anna, de la mare de Samsó... La guarició i el goig que brolla són un reconeixement de la potència i la bondat divines.

L'alegria davant el do de la Paraula i la seva escolta sorgeix en particular en el retorn de l'exili babilònic, quan semblava que Déu s'havia oblidat del seu poble. L'ocasió de tornar-la a escoltar desperta en l'assemblea un pregon sentiment d'emoció i respecte, i una felicitat que s'expressa en un plor joiós. Juntament amb això, es descobreix l'alegria quotidiana en les festes que se celebren en moments significatius de la vida i de la història d'Israel.

En definitiva, podem concloure dient que l'alegria, present en la pregària d'Israel i en els esdeveniments de l'AT en els quals es descobreix la intervenció divina en favor del poble, és una realitat que comprèn cos i esperit.

¹ Cf. Així amb el verb: Pentateuc 13x, històrics 39x, profètics 34x, sapiencials 91x, 13 G. VANONI, שׁוּב, ThWAT VII, 809s. JENNI-WESTERMANN registra tots dos termes un total de 269 vegades: DTAT II, 748.

² Cf. G. VANONI, שׁוּב, 813.

³ Cf. Jc 16,23; és sobretot en el Deuteronomi on es rebutja l'atmosfera orgiàstica del cananeisme: cf. P. HUMBERT, 'L'etari' et 'exultare' dans le vocabulaire religieux de l'Ancien Testament, RHPH 22 (1942) 200s.

⁴ Vegeu la invitació del Senyor a alegrar-se en les festes. Dt 16,14.

⁵ Cf. P. HUMBERT, *'Lætari'*, 189.

⁶ Segona part dels banquetts grecs i romans, en els quals els comensals bevien, cantaven poemes convivals (escolis), recitaven poesies o conversaven. Vegeu l'entrada de la Gran Enciclopèdia Catalana (Nota del Trad.).

⁷ Vegeu 1R 8,28; 22,36; Jr 7,16; 11,14; 14,12.

⁸ Cf. Pr 1,20; 8,3 i par., on נָרַךְ assumeix el significat d'alçar la veu a les assemblees i a les places.

⁹ Cf. J. HAUSMANN, נָרַךְ, ThWAT VII, 539.

¹⁰ Cf. C. BARTH, לִיג, ThWAT I, 1014.

¹¹ Cf. C. WESTERMANN, *Esultare*, DTAT I, 360. N'hi ha prou de pensar en Za 9,9 i en So 3,17.

¹² Cf. P. HUMBERT, *'Lætari'*, 213s.

¹³ Cf. R. BULTMANN, ἀγαλλιάω κτλ., GLNT I, 52.

¹⁴ Cf. H.G. LIDDELL, R. SCOTT, *A Greek-English Lexicon*, Oxford 1961, in loc.

¹⁵ Cf. F. BLASS, A. DEBRUNNER, *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*, Göttingen 1918, 73; cf. també pp. 6 e 255. Alguns d'aquests verbs són ναυτιᾶν, κοπιᾶν, ἀγωνιᾶν, ἰλλιγιᾶν, etc.

¹⁶ Paraula o expressió que apareix documentada només en un sol exemple (Nota del Trad.).

¹⁷ Cf. B. ESTRADA, *Lieti nella speranza. La gioia nel Nuovo Testamento*, EDUSC, Roma 2001, 28-45.

¹⁸ Figura retòrica consistent en l'acostament de dos membres conceptualment paral·lels, però de manera que els termes del segon estiguin disposats en l'ordre invers dels del primer (Nota del Trad.).

¹⁹ «També la gent de les regions veïnes, fins i tot d'Issacar, Zabuló i Neftalí, van arribar amb ases, camells, mules i bous, carregats de queviures: farina, pans de figues, panses, vi, oli, vedells, anyells i cabrits en abundància, perquè Israel estava de festa» (1Cr 12,41). Aquí, com en la longevitat, hi ha una relació de recíproca causalitat. En el text es diu que els aliments es porten perquè «Israel estava de festa», una alegria que, alhora, també procuren les menges.

²⁰ Cf. P. DACQUINO, *La gioia e l'aldilà nella Bibbia*, Conc. 4 (1968) 31.

²¹ Sl 118,24, amb les arrels לִיג וְחַמְשָׁה.

²² De l'Escriptura es dedueix que la Pasqua representava inicialment un ritus unit a la casa i al cap de família. E. OTTO, T. SCHRAMM, *Fest und Freude*, Kohlhammer, Stuttgart 1977, 11.

²³ La Pasqua a l'inici era probablement diversa de la festa dels àzims: amb la primera, s'hauria evocat l'alliberament d'Egipte i la salvació dels primogènits d'Israel, mentre que amb la segona s'hauria celebrat la collita del gra a la terra donada per Déu i l'expulsió dels enemics de la terra de Canaan: cf. E. OTTO, T. SCHRAMM, *Fest und Freude*, 9-38.

²⁴ Cf. B. REICKE, *Diakonie, Festfreude und Zelos*, Lundequistska Bokhandeln, Uppsala 1951, 167s.

²⁵ Cf. Dt 16,11.14s. La forma verbal es sempre תַּחֲמִישׁוּ («i t'alegraràs») que en grec es tradueix amb καὶ εὐφρανθήσῃ, el verb més adient per indicar festes i banquetts («celebra la festa»).